

Bondens kulturmarksflora for Nord-Norge

Bioforsk

Bolette Bele, Ann Norderhaug, Torbjørn Alm og Vibekke Vange

Bioforsk Fokus 9(4) 2014

Innhold

Forord	4
1. Tradisjonelle kulturmarker	5
1.1. Slåttemark	6
1.2. Beitemark (naturbeitemark)	7
1.3. Skogsbeite og hagemark	8
1.4. Slått og beite på myr og i ferskvann	9
1.5. Kystlynghei og annen hei	10
1.6. Strandeng	11
1.7. Sanddynevegetasjon	12
1.8. Tørrbakker og knauser	13
1.9. Artsrike veikanter	14
2. Plantebeskrivelser	15
3. Begreper	119
4. Kildehenvisninger	120
5. Alfabetisk planteliste	121

1.6. Strandeng

Strandengene har trolig vært brukt til beite helt fra menneskene startet med husdyrbruk i Norge. Mange har også vært utnyttet til slått. På grunn av regelmessige oversvømmelser er de næringsrike, og produksjonen opprettholdes på et høyt nivå uten tilførsel av gjødsel.

Påvirkningen av saltvann gjør at vi gjerne finner klare soneringer i vegetasjonen, fra sjøen og innover mot land. I de mest saltpåvirka områdene vokser kun planter som er spesielt tilpassa dette miljøet.

De lavere strandengarealene er vanligvis dominert av et tett og kortvokst teppe av gras og halvgras (bl.a. starr). Lenger inne, der oversvømmelsene er mer uregelmessige, får grasteppet, som ofte er dominert av rød-

svingel, et innslag av urter som fjærekoll, jåblom, fuglevikke, bleiksøte og harerug. Beita strandeng kan lett bli tua.

I Nord-Norge finnes mange, store strandengsystemer. Trusler mot disse er drenering og oppdyrking, men også nedbygging, forurensning og gjengroing.

Strandengene er spesielt viktige leveområder for fugl, og bør ivaretas og skjøttes. Tradisjonell beitedrift vil ofte være den beste skjøtselen. Strandengene skaper en ettertraktet beitetype for beitedyra, særlig storfe og rein. Der dyra har tilgang til strendene, etablerer de ofte døgnvandring for å beite på den saltpåvirka vegetasjonen. Det er vanlig å finne strandengene hardt nedbeita gjennom hele beitesesongen.

Storfe på beite på strandeng, Helgelandskysten i Nordland. Foto: © L.Rosef og B.Belev/Bioforsk.

Rød jonsokblom

(*Silene dioica*)

Kjennetegn:

20-60 cm. Stengel noe rødfarga øverst og med avlange, dunhåra blad. Rødfiolette blomster (sjelden også hvite). Blomstringstid i mai-august. Kan forveksles med: hanekam.

Voksested og skjøtselsbehov:

En svært vanlig plante i gamle slåtte- og beitemarker. Vokser også i fulldyrka eng, og øker gjerne i mengde ved økt nærings-tilførsel. Gamle kulturmarker bør likevel ikke gjødsles da dette gir negative utslag for plantemangfoldet for øvrig.

Utbredelse i Nord-Norge:

Vanlig i hele regionen.

Dialektnavn fra regionen:

Navnet *hanekam* blir ofte brukt om rød jonsokblom, både i Nordland, Troms og Finnmark (bl.a. i Narvik, Vefsn, Balsfjord, Målselv, Harstad, Berlevåg og Lebesby). Nevnes kan også *hønekam* (Salangen), *hanegull*, *hangull* (Beiarn, Evenes, Hamarøy, Tysfjord, Balsfjord), *han(e)skjegg* (Beiarn, Røst, Bodø, Hamarøy), *rø(d)hanagull* (Vefsn, Vevelstad, Rana og Hemnes (her også *rødegull*)). *Rø(d)hane* (Sortland, Bardu), *rød hanekåkek* (Hadsel). *Fiolrø* (Hattfjellidal), *rødblomst* (Andøy og Nordreisa), *rø(d)blomster* (Hamarøy), *rødgull* (Brønnøy), *rødegull* (Værøy), *røhatt* (Vevelstad). *Brurblomster* (Målselv), *kjærlighetsblomster* (Hadsel, Vefsn). Enkeltopplysninger som *kristi-blodsdråper* (Målselv), *Maria bløde* (Bardu, Målselv), *skomakar*

Begge foto: © B. Bele/Bioforsk.

(Hadsel), *røfiol* (Hattfjellidal), *akkeleie* (Vefsn), *Jesu disipler* (Sørreisa) og *villfuchsia* (Båtsfjord).

Andre tradisjoner:

Blir ofte plukka til buketter og pynt, og ikke så sjelden dyrka som prydblomst.

Rødkløver

(*Trifolium pratense*)

Kjennetegn:

15-50 cm. Vokser i små tuer. Egg- runde, trekobla blad som ofte har en hvit flekk på oversida. Rødfiolette blomsterhoder. Blomstringstid i mai-september.

Voksested og skjøtselsbehov:

Vokser på frisk og litt næringsrik jord. I slåtte- og beitemark, fulldyrka eng, veikanter og skogkanter. Ble innført som forplante fra utlandet på 1800-tallet, men finnes sannsynligvis også naturlig enkelte steder. Gode levebetingelser opprettholdes av sein slått, og vanligvis også av gjødsling. Man bør likevel ikke gjødsle gamle kulturmarker, for da forsvinner mange av de andre kulturmarksplantene!

Utbredelse i Nord-Norge:

Vanlig i hele regionen, opp til skoggrensa.

Dialektnavn fra regionen:

Håssbannsdusk, *håssbannsduska* fordi de «lignet de dusker man hadde til pyrd i de flettede strømpebånd før i tiden» (Bodø, Kvæfjord). Ellers er *rødkløver* den vanlige betegnelsen.

Andre tradisjoner:

Rødkløver hørte med til de blomstene barn brukte å binde kranser av, og som de pynta «jonsokbrud» med. Barn har over hele landet også spist den indre, nedre delen av kløverblosten, eller sugd nektar ut av den. Å finne firkløver skulle bringe lykke (se også hvitkløver).

Begge foto: © B. Bele/Bioforsk.

Tveskjeggveronika

(*Veronica chamaedrys*)

Kjennetegn:

5-30 cm. Krypene, greina stengel. Hår i to rekker på stengelen ("tveskjegga"), og grovt tanna blad. Blomstene er blå med mørke årer og hvitt i midten. Blomstene står sammen i en pyramideforma blomsterstand. Blomstringstid fra mai-august. Kan forveksles med: andre veronika-arter (men disse har ikke "tveskjegga stengel").

Voksested og skjøtselsbehov:

Vanlig i slåttemark, beitemark og veikanter på frisk mark. Vokser også i skogsbryn og i lysåpen (beita) skog. Etter at drifta opphører øker den ofte først, før den går tilbake 10-15 år senere. Gode levebetingelser opprettholdes av sein slått, beiting og ingen gjødsling.

Utbredelse i Nord-Norge:

Vanlig i lavlandet og dalførene nord til Helgeland. Finnes spredt langs kysten fra Salten til Kvænangen, dessuten noen få steder i Finnmark.

Dialektnavn fra regionen:

Kattauga (Lødingen). *Fagergull* (Nesna, men brukes mest om for-glemmegei/minneblom).

Andre tradisjoner:

Både barn og voksne plukker ofte tveskjeggveronika med i buketter. Gleden er imidlertid svært kortvarig fordi blomstene faller så fort av.

Begge foto: © B. Bele/Bioforsk.

Svartopp

(*Bartsia alpina*)

Kjennetegn:

10-30 cm. Mørkegrønne eller fiolette blad, som er tanna og står mot hverandre to og to på stengelen. Planten svartner når den tørker. Blomstring i juni-august. Blomstersamling med svartfiolette blomster.

Voksested og skjøtselsbehov:

Vanlig på kalkholdig, ugjødsel kulturmark. I (beita) fjellbjørkeskog, beite- og slåttemark, myr og fjellheier. Går sterkt tilbake 25-35 år etter opphørt drift. Gode levebetingelser opprettholdes av sein slått, beiting og ingen gjødsling.

Utbredelse i Nord-Norge:

Vanlig i hele regionen.

Alle foto: © B. Bele/Bioforsk.

47

Tirlunge

(*Lotus corniculatus*)

Kjennetegn:

10-30 cm. Krypene til opprette stengel med små, blågrønne blad. Blad med to par småblad som står mot hverandre og med et endesmåblad i spissen. Gule blomster som ofte er litt rødfarga. Blomstringstid i juni-juli. Kan forveksles med: rundskolm/rundbelg (som har et forholdsvis stort endesmåblad).

Voksested og skjøtselsbehov:

På tørr og noe mager jord. I beite- og slåttemark, tørrbakker, veikanter, lyngheier, på strandberg og strandenger. Går sterkt tilbake 10-15 år etter opphørt drift. Gode levebetingelser opprettholdes av sein slått, beiting og ingen gjødsling.

Utbredelse i Nord-Norge:

I mesteparten av regionen, fra kyst til fjell nord til midtre Finnmark (Måsøy og Lebesby). Den er innført i Nesseby og Sør-Varanger.

Foto: © B. Bele/Bioforsk.

65

Dialektnavn i regionen:

De vanligste navnene nordpå er *tirlunge* (som mange kjenner), *Maria gullsko* eller *jomfru Maria gullsko* (bl.a. i Tromsø, Storfjord og Skjervøy), *territom* (Vefsn, Meløy, Dønna, Rødøy, Bodø, Tromsø, Tranøy), *tyritom* (Hamarøy), *tiritom*, *tritom* (Saltedal), *tudditongæ* (Vega, enkeltopplysning), *hansskjegg* (Fauske), *kattklo* (Hamarøy, Evenes, Sortland, Rana, Vefsn, Værøy), *tykjeklo* (Hamarøy), *te-tingblomst* (Gildeskål, Lødingen, Salangen), *skjetlokt(s)blomster* (Vågan, Hadsel, Sortland).

Andre tradisjoner:

Noen steder, og mest i Nord-Norge, har folk lagt merke til lukten på planten. Lukta har også gitt opphav til nedsettende navn og historier: «Av *telitongå* er det ei sermerkt sterk lukt. Det skal koma av, at eingon den vonde hadde gjort ernan sina, so tok han og turka seg i bakenden med dette graset. Det kallast då og av some for tykilgras eller tykilsjeta» (Brønnøy).

Hvitkløver

(*Trifolium repens*)

Kjennetegn:

10-40 cm. Krypene stengel som slår rot. Trekobla blad, ofte med lyse tegninger. Blomsterhoder på lange skaft, hvite (sjelden også rosa) blomster. Blomstringstid i juni-september.

Voksested og skjøtselsbehov:

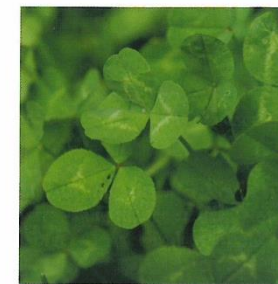
Ulike typer kulturmark som beite- og slåttemark, veikanter, stier og (beita) skog. Er muligens naturlig utbredt, men er også svært vanlig som innført forplante i fulldyrka eng. Går tilbake allerede 3-5 år etter opphørt drift. I gammel kulturmark vil beiting, men også slått, være gunstig. Selv om hvitkløver øker i mengde ved gjødsling, bør ikke dette gjøres i gamle kulturmarker fordi det virker negativt på det øvrige plantemangfoldet.

Utbredelse i Nord-Norge:

Vanlig i hele regionen, til opp i snaufjellet.

Dialektnavn fra regionen:

Blir oftest kalt *hvit-* eller *kvit-*

kløver, men unntak forekommer: *småkløver* (Vefsn), *kvitkølle*, *kvitkøllo* (Meløy, Kvæfjord), *kvitkause* (Leirfjord).

Andre tradisjoner:

Som kalenderplante: «Når kvitkløveren blomstret, var det rett tid å begynne slåtten» (Hadsel, Sortland). Stort ry hadde et uttrekk av kloverblomster som øyenvann (Tromsø). Å finne firkløver skulle bringe lykke, dette var en vanlig tradisjon i hele landet. «St. Hansnatta leita dei ein firkløver, skulde leggja han i ei bok under hovudet. So skulde dei liggja på eit stalle der det aldri fyrr hadde lege folk, då skulde dei drøyma om den dei skulde få» (Vefsn).

Begge foto: © B. Bele/Bioforsk.

99